

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تفسیر سورہ فتح

علی مہدوی دامغانی

فتح مکه (تفسیر سوره فتح)

مؤلف: علی مهدوی دامغانی

انتشارات دلیل ما

ویرایش: اصغر غلامی، صادق طالبی

پژوهش: محمد جواد مهدوی دامغانی

صفحه آرایی: محمد جواد اسلامی، محمد طاهرپور

طراح و مدیر هنری: محمد اهوز

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۱

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ: نگین

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۴۴۲ - ۲۸۹ - ۵

تلفن و شماره: ۳۷۷۴۴۹۸۸ - ۳۷۷۳۳۴۱۳ (+۹۸۲۵)

دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه ششم، واحد ۶۱۲ و ۶۱۳
(ارتباط با ما) www.dalilema.ir | Info@dalilema.ir (خرید آنلاین)

مراکز پخش

قسم . خیابان معلم . مجتمع ناشران . طبقه هفتم . واحد ۹ | تلفن: ۳۷۷۳۳۴۱۳ و ۳۷۷۴۴۹۸۸
قسم . خیابان صفائیه . روبروی کوچه ۳۸ . پلاک ۷۵۹ | تلفن: ۳۷۷۳۷۰۱۱ و ۳۷۷۳۷۰۰۱
تهران . خیابان انقلاب . خیابان فخررازی . نیش بن بست رگه پلاک ۶۱ | تلفن: ۶۶۴۶۴۱۴۱
مشهد . چهارراه شهداء . ضلع شمالی باغ نادری . کوچه شهید خوراکیان . مجتمع گنجینه کتاب . طبقه اول | تلفن: ۳۲۲۳۷۱۱۳

۳۵۰/۳

انتشارات دلیل ما
www.dalilema.ir

مرکز نشر و پخش کتب معارف اهل بیت
۹ سال ناشر نمونه و برگزیده کشوری
با تولید بیش از ۱۰۰۰ عنوان کتاب

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
عنوان دیگر
موضوع
زده بندی کنگره
زده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
مهدوی دامغانی، علی، ۱۳۴۱ -
فتح مکه: تفسیر سوره فتح / علی مهدوی دامغانی.
تهران: دلیل ما، ۱۴۰۱.
۵۰۸ص.
سلسله مباحث آیات وحی.
978-600-442-289-5
ذی قعدة
کتابخانه ص. [۲۸۹] - ۱۵۰۸: همچنین به صورت زیرنویس.
تفسیر سوره فتح
تفسیر (سوره فتح)
BPTA۵:
۲۸۷/ ۸۲۵:
۸۸۰۱۸۳۵:

فهرست مطالب

۲۵	مقدمه
۲۹	پیشگفتار

فصل اول: خواص و آثار قرائت سوره «فتح» / ۳۷

۳۹	فضیلت سوره مبارکه «فتح»
۴۰	۱. محافظت از مال و عیال
۴۰	۲. قرار گرفتن در زمره بندگان خالص
۴۱	۳. قرار گرفتن در زمره بندگان صالح
۴۱	منظور از صالحان
۴۲	الف: درخواست حضرت سلیمان علیه السلام برای ملحق شدن به صالحان
۴۲	ب: درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام برای ملحق شدن به صالحان
۴۳	ج: درخواست حضرت یوسف علیه السلام برای ملحق شدن به صالحان
۴۳	قرائت سوره «فتح» و ملحق شدن به صالحان
۴۴	۴. وارد شدن در بهشت
۴۴	۵. افتخار همراهی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

- ۴۶ ..... ۶. سورة « فتح » محبوب رسول خدا ﷺ.
- ۴۸ ..... ثواب قرائت سورة فتح در روايات به نحو علت تامه نيست.

فصل دوم: تفسير آيات سورة مباركة « فتح » / ۵۱

- ۵۳ ..... آية اول
- ۵۳ ..... تعظيم و تفخيم « فتح مبین »
- ۵۴ ..... معنای « فتح » در لغت
- ۵۵ ..... فتح ؛ نقطه مقابل اغلاق
- ۵۶ ..... آراء مختلف در مراد خداوند از « فتح مبین »
- ۵۷ ..... « فتح مبین » بودن صلح حدیبیه
- ۵۷ ..... برخی ثمرات صلح حدیبیه در روایت رسول خدا ﷺ
- ۵۸ ..... صلح حدیبیه زمینه ساز فتح خیبر و فتح مکه
- ۵۹ ..... زمینه سازی برای نشر احکام و آیات الهی
- ۵۹ ..... خلاصه داستان صلح حدیبیه از بُعد تاریخی
- ۶۵ ..... داستان صلح حدیبیه به روایت امام صادق ﷺ
- ۷۶ ..... جمع میان اقوال درباره « فتح مبین »
- ۷۸ ..... بستر سازی صلح حدیبیه برای فتح خیبر
- ۷۸ ..... بستر سازی صلح حدیبیه برای فتح مکه
- ۸۱ ..... عاشورا، فتح الفتوح دین خاتم الانبیاء ﷺ
- ۸۱ ..... شبهه نقض عهد
- ۸۲ ..... لزوم وفا به عهد
- ۸۵ ..... نقض عهد از سوی کفار مکه
- ۸۵ ..... از بین رفتن عهدنامه توسط موریانه
- ۸۶ ..... اشاره به فضیلتی از امیرالمؤمنین ﷺ در عهدنامه
- ۸۷ ..... خلاصه تفسیر آیه نخست

۸۸	..... آیه دوم
۸۸	..... پیامدهای « فتح مبین » برای پیامبر اکرم ﷺ
۸۸	..... ۱. غفران ذنب
۹۱	..... ادله عصمت پیامبران
۹۲	..... الف: دلیل عقلی بر عصمت پیامبران ﷺ
۹۳	..... لزوم عصمت پیامبران در اعمال
۹۳	..... ب: ادله نقلی بر لزوم عصمت پیامبران ﷺ
۹۵	..... لزوم بازگشت متشابهات قرآن کریم به محکمت
۹۶	..... لزوم تأویل ظهور برخی آیات
۹۸	..... صحیح نبودن استناد به آیه ای و نادیده گرفتن آیات دیگر
۹۹	..... لزوم توجه به مجموع مفاهیم قرآن کریم
۱۰۰	..... اقوال مختلف معنای « ذنب » متشابه پیامبر اکرم ﷺ
۱۰۰	..... الف: مراد از ذنب، گناهان آدم و حواء و امت رسول الله ﷺ
۱۰۱	..... ب: گناهان شخصی رسول خدا ﷺ قبل و بعد از فتح
۱۰۳	..... ج: مراد از ذنب: ترک اولی
۱۰۴	..... ذکر اقوال مفسران در تفسیر المیزان
۱۰۶	..... رابطه « فتح مبین » با « غفران ذنب »
۱۰۶	..... بی اهمیت بودن عدم ترتب غفران ذنب به فتح
۱۰۷	..... مغفرت، جزا و پاداش فتح مبین
۱۰۸	..... لام قسم در « لیغفر »
۱۰۹	..... نسبت دادن ذنب به دشمنان پیامبر اکرم ﷺ
۱۱۰	..... حل مشکل با بررسی معنای لغوی « ذنب » و « مغفرت »
۱۱۰	..... معنای لغوی « ذنب »
۱۱۱	..... « ذنب » به معنای تبعات کارهای پیامبر اکرم ﷺ
۱۱۳	..... بررسی معنای « مغفرت »

- ۱۱۴..... حفظ و پوشش پیامدهای رسالت
- ۱۱۵..... نگرشی در روایات تفسیری ناظر به آیه
- ۱۱۵..... ۱. توهم گناه برای پیامبر اکرم ﷺ
- ۱۱۹..... ۲. میرزا بودن رسول خدا ﷺ از هرگونه «ذنب»
- ۱۲۱..... ۳. معدوم بودن هر ذنبی در رسول خدا ﷺ
- ۱۲۳..... ۴. اسناد گناهان شیعه به رسول خدا ﷺ
- ۱۲۳..... پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت ﷺ پدران شیعه
- ۱۲۴..... امام کاظم ﷺ و دوش کشیدن جور امت
- ۱۲۴..... امیر المؤمنین ﷺ پدر مهربان امت
- ۱۲۶..... نتیجه بحث غفران ذنب پیامبر اکرم ﷺ
- ۱۲۷..... ۲. اتمام نعمت
- ۱۲۷..... مراد از «نعمت»
- ۱۲۷..... معنای «اتمام» و فرق آن با «اکمال»
- ۱۲۸..... «اتمام» و «اکمال» در قرآن
- ۱۲۹..... لغت شناسی «اتمام» و «اکمال»
- ۱۳۰..... «اتمام» و «اکمال» در دیدگاه صاحب المیزان
- ۱۳۲..... سلسله نعمت‌های فتح مبین
- ۱۳۴..... ۳. هدایت به صراط مستقیم
- ۱۳۶..... استمرار هدایت دغدغه رسول خدا ﷺ و حضرت امیر المؤمنین ﷺ
- ۱۳۸..... آیه سوم
- ۱۳۸..... ۴. نصرت عزیز خداوند
- ۱۳۹..... معنای «نصر عزیز»
- ۱۴۰..... نصرت خدا تا غلبه دین حق بر همه ادیان
- ۱۴۰..... تحقق نصرت الهی در عصر ظهور

۱۴۱	آیه چهارم
۱۴۱	سهم مؤمنان از صلح حدیبیه
۱۴۲	نزول سکینه و آرامش بر دل های مؤمنان
۱۴۲	نیازمندی مؤمنان به اطمینان قلب در حدیبیه
۱۴۳	آثار و فوائد آرامش و اطمینان قلب
۱۴۴	نصرت الهی در شرایط سخت
۱۴۵	تبعیت مسلمانان از پیامبر اکرم ﷺ بعد از نزول سکینه
۱۴۵	انزال سکینه، به معنای ایجاد آرامش
۱۴۶	نصرت پیامبر ﷺ با نیروی وحشت و رعب
۱۴۸	رعب، سلاح مغول در حمله به ایران
۱۴۹	سکینه و آرامش موجب حفظ و ازدیاد ایمان
۱۵۰	اقوال مختلف در معنای «ایمان»
۱۵۰	الف: ایمان به معنای علم
۱۵۲	ب: ایمان به معنای «صرف عمل»
۱۵۴	ج: ایمان به معنای التزام قلبی
۱۵۴	علم، شرط لازم برای ایمان
۱۵۵	مراتب و اجزای ایمان
۱۵۵	الف: ذو مراتب بودن علم
۱۵۶	ب: ذو مراتب بودن عمل
۱۵۶	ج: ذو مراتب بودن التزام
۱۵۷	د: ذو مراتب بودن و امکان ازدیاد ایمان
۱۵۸	پشتیبانی از خلق با جنود آسمان ها و زمین
۱۵۸	علم و قدرت و حکمت؛ لازمه پشتیبانی
۱۵۹	پشتیبانی قادر مطلق
۱۶۲	خداوند تنها پشتیبان قابل اعتماد

- ۱۶۳ ..... معنای « جنود »
- ۱۶۴ ..... نافذ بودن اراده خداوند در هر کاری
- ۱۶۶ ..... غالب بودن لشکر خداوند
- ۱۶۶ ..... « علیم » و « حکیم » بودن خداوند
- ۱۶۷ ..... نتیجه مباحث آیه چهارم
- ۱۶۷ ..... آیه پنجم
- ۱۶۸ ..... مشارکت مردان و زنان در دریافت پاداش
- ۱۶۸ ..... موهبت عظیم بهشت برین
- ۱۶۹ ..... نعمت های دنیوی و آفت نقص و زوال
- ۱۶۹ ..... نعمت پنداشتن برخی نعمت ها
- ۱۷۰ ..... موهبت از بین رفتن گناهان
- ۱۷۱ ..... گناه یأس از رحمت خداوند
- ۱۷۲ ..... ضرورت وجود خوف و رجاء
- ۱۷۳ ..... تدارک دیون مؤمنان به هنگام حسابرسی
- ۱۷۵ ..... از بین بردن گناهان پیش از ورود به بهشت
- ۱۷۵ ..... معنای « فوز »
- ۱۷۶ ..... حقیقت « فوز »
- ۱۷۷ ..... ملاک تشخیص فوز و رستگاری
- ۱۷۷ ..... فوز عظیم بودن تمنای همراهی با حضرت سید الشهداء علیه السلام
- ۱۷۹ ..... نتیجه مباحث آیه پنجم
- ۱۷۹ ..... آیه ششم
- ۱۸۰ ..... پیامد صلح حدیبیه برای منافقان و مشرکان
- ۱۸۰ ..... تمایز و جدایی مؤمن از منافق و مشرک
- ۱۸۱ ..... معنای « نفاق »
- ۱۸۲ ..... دلیل عذاب منافقان و مشرکان

۱۸۳	..... اشتراک زنان و مردان در عذاب
۱۸۶	..... سوء ظنّ منافقان و مشرکان به ذات حضرت قدوس
۱۸۶	..... اهمیت حُسن ظنّ یا سوء ظنّ به خدا
۱۸۷	..... سوء ظنّ ممدوح
۱۸۷	..... سوء ظنّ مذموم به برادر مؤمن
۱۸۸	..... ضرورت حُسن ظنّ به خدای متعال
۱۹۰	..... حُسن ظنّ به خدا سبب رهایی از عذاب
۱۹۳	..... نتیجه حُسن ظنّ و سوء ظنّ به خدا
۱۹۴	..... روزگار تاریک در انتظار منافقان و مشرکان
۱۹۵	..... غضب و لعن خدا بر منافقان و مشرکان
۱۹۵	..... چگونگی تولّی و تبرّی خداوند
۱۹۵	..... ۱. دوست داشتن
۱۹۶	..... ۲. معیت و همراهی
۱۹۷	..... ۳. رحمت و صلوات
۱۹۷	..... اظهار تولّی پروردگار به مؤمنان
۱۹۸	..... ۴. نصرت و یاری
۱۹۹	..... مصادیق تبرّی خداوند
۱۹۹	..... ۱. عدم حبّ
۲۰۰	..... ۲. اعلام بیزاری
۲۰۰	..... ۳. بیان غضب
۲۰۰	..... ۴. لعن
۲۰۱	..... لعن، آموزه‌ای قرآنی
۲۰۲	..... الف: لعن، اساس مباهله
۲۰۲	..... ب: لعن در امت‌های سابق
۲۰۳	..... ج: بی‌اشکالی لعن و مذموم بودن سبّ

- ۲۰۳ ..... د: معنای «لعن»
- ۲۰۴ ..... ه: موارد عدم جواز لعن
- ۲۰۴ ..... جهنم منزلگاه بد منافقان و مشرکان
- ۲۰۶ ..... آیه هفتم
- ۲۰۶ ..... لشکریان پروردگار عزیز و حکیم
- ۲۰۷ ..... هیچ و پوچ بودن همه قدرت‌ها
- ۲۰۸ ..... معنای عزت
- ۲۰۹ ..... آیه هشتم
- ۲۰۹ ..... یادآوری جایگاه پیامبر اکرم ﷺ
- ۲۱۰ ..... شاهد بودن پیامبر اکرم ﷺ
- ۲۱۱ ..... معنای «شاهد» در لغت
- ۲۱۱ ..... معنای «شاهد» در قرآن
- ۲۱۲ ..... الف: شاهد به معنای الگو
- ۲۱۲ ..... ب: شاهد به معنای حاضر
- ۲۱۲ ..... ج: شاهد به معنای گواه
- ۲۱۳ ..... شاهدان اعمال
- ۲۱۳ ..... ۱. خدا، پیامبر و مؤمنان
- ۲۱۴ ..... ۲. فرشتگان
- ۲۱۵ ..... ۳. اعضاء و جوارح انسان
- ۲۱۶ ..... ۳. زمین
- ۲۱۷ ..... ۴. زمان
- ۲۱۸ ..... ایمان به شاهدان خدا؛ موجب اصلاح عمل
- ۲۱۹ ..... بشیر و نذیر بودن پیامبر اکرم ﷺ
- ۲۱۹ ..... توصیه به مودت اهل بیت ﷺ
- ۲۲۰ ..... بشارت به مغفرت و بهشت

۲۲۱	..... انذار از جهنم
۲۲۲	..... ندامتِ بی‌ثمر پس از اتمامِ حجت
۲۲۳	..... آیهٔ نهم
۲۲۳	..... بشارت و انذار برای التزام بندگان به شریعت
۲۲۴	..... مهم‌ترین اثر التزام
۲۲۵	..... نصرت و تعظیم پیامبر اکرم ﷺ
۲۲۶	..... معنای «تعزیر» و «توقیر»
۲۲۷	..... لزوم نصرت خدا و انبیاء الهی
۲۲۸	..... «تعزیر» و «توقیر» رسول خدا ﷺ با ورع
۲۲۸	..... لعن آزاردهندگان رسول خاتم ﷺ
۲۲۹	..... آزار فاطمه علیها السلام آزار رسول خدا ﷺ
۲۳۲	..... فرمان به تسبیح خداوند سبحان
۲۳۴	..... آیهٔ دهم
۲۳۴	..... داستان بیعت رضوان
۲۳۵	..... معنای «بیعت»
۲۳۷	..... بیعت با پروردگار
۲۳۸	..... بیع محاباتی خداوند با بندگان
۲۳۹	..... بیعت با رسول الله ﷺ بیعت با خداست
۲۴۱	..... تحت لوای یدالله
۲۴۱	..... استعاره و کنایهٔ دست خدا
۲۴۲	..... دست دادن در بیعت
۲۴۲	..... صفقه
۲۴۳	..... دست بیعت شونده بالای دست کنندگان
۲۴۵	..... دست رسول اکرم ﷺ همان یدالله
۲۴۵	..... معنای «یدالله»

- ۲۴۷ ..... مراد از «نکث عهد»
- ۲۴۷ ..... زیان کار بودن پیمان شکنان
- ۲۵۰ ..... اجر عظیم وفا کنندگان به عهد
- ۲۵۰ ..... مراد از «وفای به عهد»
- ۲۵۱ ..... نکته‌ای ادبی در قرائت (بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ)
- ۲۵۲ ..... امیر المؤمنین علیه السلام وفا کننده به عهد الهی
- ۲۵۳ ..... آیه یازدهم
- ۲۵۴ ..... خیانت و پیمان شکنی منافقان
- ۲۵۵ ..... وفای به عهد، لازمه قبولی بیعت
- ۲۵۵ ..... اخبار خداوند از بهانه تراشی جا مانده‌ها
- ۲۵۶ ..... لغت شناسی «مخلفون»
- ۲۵۶ ..... لغت شناسی «أعراب»
- ۲۵۷ ..... بهانه اشتغال به مال و عیال
- ۲۵۸ ..... لزوم همراهی مال و عیال در راه تعالی دین
- ۲۵۹ ..... ضرورت دوستی بر پایه ایمان
- ۲۶۳ ..... لهُو و لعب بودن زندگی دنیا
- ۲۶۵ ..... عذر بدتر از گناه «مخلفون»
- ۲۶۶ ..... لزوم اقرار به گناه خویش
- ۲۶۶ ..... الف: حضرت یونس علیه السلام و اقرار به خطای خویش
- ۲۶۷ ..... ب: عدم مجادله حضرت یونس علیه السلام با خدا
- ۲۶۸ ..... ج: تسلیم بودن حضرت اسماعیل علیه السلام و پرهیز از توجیه گری
- ۲۶۹ ..... اوج تسلیم در لیلۃ المیت
- ۲۷۱ ..... درخواست مغفرت «مخلفون» از پیامبر صلی الله علیه و آله
- ۲۷۱ ..... عدم پشیمانی «مخلفون» از گناه خویش
- ۲۷۳ ..... قابل قبول نبودن بهانه تراشی‌ها

۲۷۴	..... بهانه تراشی بر توجیه خطا، از حیایل شیطان
۲۷۵	..... شیطان اولین توجیه گر خطا
۲۷۶	..... نفع و ضرر بندگان تحت اراده خداوند
۲۷۷	..... نفع و ضرر و مرگ و حیات تحت اراده حی سبجان
۲۷۸	..... ناتوانی بشر در تأخیر مرگ
۲۸۰	..... ترس؛ عاملی بازدارنده
۲۸۱	..... آگاهی خداوند از اعمال نهران و آشکار
۲۸۲	..... بندگی در سایه سار بیعت با خاندان رسالت ﷺ
۲۸۳	..... آیه دوازدهم
۲۸۴	..... به چه دلیل پیامبر اکرم ﷺ را یاری نکردند؟
۲۸۴	..... شیطان و پیرایش گناه
۲۸۵	..... سوء ظنّ به خدا، نشانه شرک و نفاق
۲۸۶	..... شقاوت به خاطر سوء ظنّ به حجت های خدا
۲۸۷	..... قوم هالک
۲۸۸	..... معنای « قوم بور »
۲۸۸	..... قوم زیان کار و دوری از حجج الهی ﷺ
۲۹۱	..... آیه سیزدهم
۲۹۱	..... آتش برافروخته، جزای کافران
۲۹۱	..... معنای « سعیر »
۲۹۲	..... آیه چهاردهم
۲۹۲	..... مالکیت تامّه و سلطنت قاهره خداوند
۲۹۳	..... سلطنت همراه با مغفرت و رحمت
۲۹۴	..... ملک و سلطنت بی حد و حصر
۲۹۵	..... لزوم تسلیم در برابر اراده خدا
۲۹۶	..... تقدیم « مغفرت » بر عذاب

- ۲۹۶ ..... فراگیری رحمت پروردگار.
- ۲۹۸ ..... سبقت رحمت خدا بر غضب او.
- ۲۹۸ ..... مراد از «یَعَذَّبُ».
- ۲۹۹ ..... مغفرت و عذاب بر اساس عدالت و حکمت.
- ۲۹۹ ..... تهدید به «عذاب»، بین دو تأکید بر مغفرت و رحمت.
- ۳۰۰ ..... رحمت؛ علت و سبب غفران.
- ۳۰۰ ..... آیه پانزدهم.
- ۳۰۱ ..... منافع مادی؛ انگیزه بازگشت «مخلفون».
- ۳۰۳ ..... غنائم فتح خیبر؛ انگیزه‌ای برای مخلفون.
- ۳۰۳ ..... وقایع فتح خیبر.
- ۳۰۶ ..... معنای «انطلاق».
- ۳۰۷ ..... لغت‌شناسی «مغانم».
- ۳۰۸ ..... اهداف «مخلفون» برای شرکت در فتح خیبر.
- ۳۰۹ ..... مراد از تبدیل کلام خدا توسط «مخلفون».
- ۳۱۰ ..... دستور منع «مخلفون» از همراهی با مسلمین.
- ۳۱۱ ..... نسبت حسد به پیامبر اکرم ﷺ علامت کفر «مخلفون».
- ۳۱۲ ..... آیه شانزدهم.
- ۳۱۳ ..... دائمی نبودن محرومیت «مخلفون».
- ۳۱۳ ..... دعوت به جهاد با قومی نیرومند.
- ۳۱۴ ..... پاداش و عقاب «مخلفون».
- ۳۱۵ ..... ضرورت عبرت‌آموزی از داستان مخلفون.
- ۳۱۷ ..... منظور از جنگ مورد اشاره در آیه.
- ۳۱۹ ..... تهدید سربلندی کنندگان به عذابی سخت و دردناک.
- ۳۱۹ ..... آیه هفدهم.
- ۳۱۹ ..... گروه‌های دارای معافیت برای شرکت در جهاد.

۳۲۰	..... معنای « حرج »
۳۲۱	..... عدم محرومیت افراد ناتوان از ثواب جهاد
۳۲۲	..... عاقبت همراهی و تبعیت از خدا و رسول
۳۲۳	..... فراتر بودن ارزش معنویات از مادیات
۳۲۴	..... نعمت ایمان، ارزشمندترین نعمت‌ها
۳۲۶	..... آیه هجدهم
۳۲۶	..... نگاهی دوباره به جریان « بیعت رضوان »
۳۲۸	..... اعلام رضایت خداوند از بیعت کنندگان (بیعت رضوان)
۳۲۸	..... عدم دلالت آیه بر عدالت صحابه
۳۳۱	..... معنای رضایتمندی پروردگار
۳۳۲	..... آگاهی خداوند از قلوب بندگانش
۳۳۳	..... نزول سکینه بر قلوب مؤمنان؛ یکی از آثار رضایت‌مندی خدا
۳۳۴	..... نیاز رسول اکرم ﷺ به نزول سکینه از ناحیه خدا
۳۳۵	..... اختصاص نزول سکینه به مؤمنان
۳۳۵	..... معنای آیه غار (إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ) بر اساس نکات مستفاد از سوره فتح
۳۳۶	..... نزول سکینه فقط بر قلب پیامبر اکرم ﷺ
۳۳۷	..... عدم نزول سکینه بر قلب ابوبکر
۳۳۸	..... وعده فتح؛ نشانه رضایت خداوند
۳۳۹	..... آیه نوزدهم
۳۳۹	..... فتح قریب؛ همراه با غنائم فراوان
۳۳۹	..... خیر و غنائم آن
۳۴۳	..... یادآوری دوباره عزت و حکمت خداوند
۳۴۴	..... آیه بیستم
۳۴۵	..... استمرار پاداش الهی
۳۴۵	..... فقر و تنگدستی مسلمین پیش از فتوحات

- ۳۴۵..... فقر « اصحاب صفه »
- ۳۴۷..... گرسنگی مسلمین در جنگ احزاب
- ۳۵۰..... ترغیب به صدقه برای رهایی از فقر
- ۳۵۰..... ثروتمند شدن مسلمانان بعد از فتوحات
- ۳۵۱..... کوتاه شدن دست متجاوزین
- ۳۵۲..... فتح مکه بدون خونریزی
- ۳۵۳..... فتح و غنیمت، آیه و نشانه برای مؤمنان
- ۳۵۵..... هدایت به صراط مستقیم
- ۳۵۵..... آیه بیست و یکم
- ۳۵۶..... اخبار از فتوحات آینده مسلمین
- ۳۵۶..... آیه بیست و دوم
- ۳۵۷..... اخبار از شکست کفار در صلح با مسلمانان
- ۳۵۷..... دفع توهم شکست مسلمانان
- ۳۵۸..... ناکارآمدی اسباب ظاهری در برابر اراده الهی
- ۳۵۹..... یاری مؤمنان حقی بر عهده خدا
- ۳۶۰..... آیه بیست و سوم
- ۳۶۱..... معنای « سنت الله »
- ۳۶۱..... امکان تغییر در سنت های تشریحی
- ۳۶۱..... عدم امکان تغییر در سنت های تکوینی
- ۳۶۲..... سنت نتایج عملکرد افراد
- ۳۶۳..... سنت مرگ
- ۳۶۴..... سنت گشایش در امور متقین
- ۳۶۵..... سنت های تکوینی عاری از تبدیل و تخصیص و تعطیل
- ۳۶۷..... آیه بیست و چهارم
- ۳۶۷..... جلوگیری از ستم کافران به مؤمنان

۳۶۸	.....	جلوگیری از کشتار مشرکان توسط مسلمین
۳۶۸	.....	الف: پیشگیری از جنگ برای حفظ حرمت مکه معظمه
۳۶۹	.....	ب: جلوگیری از کشتار مشرکان به خاطر عار بودن قتل اطرافیان
۳۷۰	.....	تأکید بر قتل عبد الله بن سعد برای تعظیم قرآن
۳۷۱	.....	امتناع پیامبر رحمت ﷺ از کشتن امت خطاکار
۳۷۳	.....	پرهیز پیامبر ﷺ از تعبیر و نقص
۳۷۳	.....	سرزمین مکه؛ مفتوح عنوه
۳۷۴	.....	آیه بیست و پنجم
۳۷۴	.....	ممانعت کفار از برگزاری مراسم حج
۳۷۶	.....	معنای « هدی »
۳۷۶	.....	قربانی در عمره مفرده
۳۷۷	.....	مراد از « معکوف »
۳۷۸	.....	پیشگیری از جنگ، برای حفظ مؤمنان ناشناخته
۳۸۰	.....	وجود مؤمنان ناشناخته در میان کفار
۳۸۰	.....	عار بودن کشته شدن افراد بی گناه
۳۸۰	.....	لغت شناسی « معرّه »
۳۸۱	.....	جواب « لولا » در آیه شریفه
۳۸۲	.....	جواب « لولا » از نظر برخی مفسران
۳۸۳	.....	جلوگیری از جنگ به دلیل امکان هدایت برخی بندگان
۳۸۳	.....	اختلاط مؤمنان با کافران در فتح مکه
۳۸۴	.....	چشم پوشی از عذاب کفار
۳۸۶	.....	آیه بیست و ششم
۳۸۶	.....	معنای « حمیت »
۳۸۷	.....	حمیت مذموم و ممدوح
۳۸۷	.....	معنای عصبیت در روایت امام سجاد ؑ

۴۰۴	..... رؤیای حضرت ابراهیم علیه السلام
۴۰۵	..... رؤیای حضرت یوسف علیه السلام
۴۰۶	..... نامعلوم بودن حقیقت رؤیا برای بشر
۴۰۷	..... اقسام رؤیا بر اساس روایات
۴۰۸	..... بشارت به تولد امام حسین علیه السلام در رؤیای جناب امّ ایمن
۴۰۹	..... رؤیای صادق و کاذبه
۴۱۰	..... اهمیت سحر
۴۱۲	..... اهمیت طهارت و یاد خدا قبل از خواب
۴۱۵	..... رؤیای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و انجام مناسک
۴۱۶	..... محقق نشدن رؤیای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در سال ششم هجری
۴۱۶	..... تردید برخی اطرافیان در صحت رؤیای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۴۱۷	..... ثابت و قطعی بودن صدق رؤیای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۴۱۷	..... تعلیق تحقق رؤیای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به اراده خدا
۴۱۸	..... اراده خداوند فوق قوانین و سنت‌ها
۴۲۱	..... ضرورت تعلیق همه چیز بر مشیت خداوند
۴۲۱	..... وعده انجام مناسک در سایه امنیت
۴۲۲	..... امنیت حرم
۴۲۲	..... الف: امنیت تشریحی
۴۲۴	..... ب: امنیت حیوانات و گیاهان
۴۲۵	..... ج: امنیت تکوینی
۴۲۵	..... د: امنیت از حاکمان ستمگر
۴۲۶	..... ه: مصونیت از بلاهای طبیعی
۴۲۸	..... اخبار از حلق و تقصیر
۴۲۸	..... دعای پیامبر صلی الله علیه و آله برای حلق کنندگان
۴۲۹	..... معنای «حلق» و «تقصیر»

- ۴۲۹..... احکام حلق و تقصیر.....
- ۴۳۰..... فلسفه تراشیدن سر.....
- ۴۳۱..... به جا آوردن عمره القضاء در سال هفتم هجرت.....
- ۴۳۲..... جهل سبب عدم شکیبایی.....
- ۴۳۴..... عدم شکیبایی حضرت موسی علیه السلام به خاطر ناآگاهی.....
- ۴۳۶..... لزوم رضایت از قضاء و قدر الهی.....
- ۴۳۷..... حکمت های نهفته در صلح حدیبیه.....
- ۴۳۷..... برخورد کریمانه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با کفار، پس از فتح مکه.....
- ۴۳۹..... وعده فتح خیبر، قبل از حجة القضاء.....
- ۴۴۱..... آیه بیست و هشتم.....
- ۴۴۱..... عظمت، جلالت و اهمیت آیه شریفه.....
- ۴۴۲..... خداوند متعال؛ فرستنده رسول خویش.....
- ۴۴۳..... اقتدار و هیبت فرستنده رسول.....
- ۴۴۳..... هدایت بودن رسول خدا صلی الله علیه و آله.....
- ۴۴۴..... معنای «دین».....
- ۴۴۵..... مراد از «حق».....
- ۴۴۶..... معنای «دین حق».....
- ۴۴۶..... غلبه «دین حق» بر همه ادیان.....
- ۴۴۷..... کافی بودن گواهی خداوند برای غلبه.....
- ۴۴۸..... غلبه «دین حق» و ظهور امام عصر علیه السلام.....
- ۴۴۹..... فراگیر شدن اسلام به هنگام ظهور امام عصر علیه السلام.....
- ۴۵۰..... نابودی کفر به دست امام عصر علیه السلام.....
- ۴۵۰..... انتظار فرج با ایجاد آمادگی برای خدمت به امام عصر علیه السلام.....
- ۴۵۱..... انتظار فرج؛ برترین عمل.....
- ۴۵۲..... جایگاه منتظران حقیقی.....

۴۵۳	.....	آیه بیست و نهم
۴۵۴	.....	چگونگی خطاب های قرآن به پیامبران
۴۵۵	.....	مخاطب قرار دادن پیامبر اکرم ﷺ با عناوین « نبی » و « رسول »
۴۵۶	.....	ذکر نام مبارک رسول خدا ﷺ در قرآن
۴۵۷	.....	معنای واژه « محمد »
۴۵۸	.....	یاد کردن از رسول خدا ﷺ با نام مبارک « احمد »
۴۵۹	.....	نیل پیامبر اکرم ﷺ به مقام محمود
۴۵۹	.....	معنای « محمود »
۴۶۰	.....	دلیل مغلوب شدن همه ادیان
۴۶۰	.....	معنای همراهی با پیامبر اکرم ﷺ
۴۶۱	.....	محدود نبودن معیت با پیامبر اکرم ﷺ به زمان و مکان
۴۶۳	.....	ویژگی همراهان پیامبر اکرم ﷺ
۴۶۳	.....	۱. سخت گیری و شدت بر کفار
۴۶۴	.....	۲. ترحم و رحمت بر مؤمنان
۴۶۴	.....	برخی مصادیق ترحم و رحمت
۴۶۶	.....	عدم مراعات دو ویژگی یاد شده در جامعه اسلامی
۴۶۶	.....	۳. اهل عبادت و نماز
۴۶۷	.....	توصیه به نماز با جماعت
۴۶۸	.....	۴. طالب فضل و رضوان خدا
۴۷۰	.....	معنای « فضل »
۴۷۱	.....	نیل همراهان رسول اکرم ﷺ به مرحله رضوان
۴۷۲	.....	رسیدن به مرتبه رضوان، فضلی از ناحیه خدا
۴۷۳	.....	۵. آشکار بودن نشانه های عبودیت
۴۷۳	.....	مراد از واژه « سیما »
۴۷۳	.....	نشانه های نورانیت رخسار

- ۴۷۶ ..... اوصاف پیامبر اکرم ﷺ و همراهان ایشان در تورات و انجیل
- ۴۷۷ ..... معنای واژه «فَازَرَهُ»
- ۴۷۸ ..... تقویت اسلام به سبب رشد مسلمین
- ۴۷۸ ..... استواری و رشد حقانیت شیعه
- ۴۷۹ ..... وعده مغفرت و اجر عظیم به نیکوکاران
- ۴۸۰ ..... مغفرت الهی آرزوی همه خلائق
- ۴۸۱ ..... مغفرت و اجر عظیم، به شرط دوام ایمان و عمل صالح
- ۴۸۴ ..... معنای «اجر عظیم»
- ۴۸۵ ..... خاتمه
- ۴۸۷ ..... فهرست منابع

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي علمنا حقائق المعاني و دقائق البيان و فقهنا معالم دينه بالحجة والبرهان واعطى عقولنا اصولاً كافيةً تهدي بها الى لطائف معاني القرآن بقدر الطاقة والامكان و صلى الله على خير خلقه و صفوة رسله محمد وآله الطاهرين الذين اذهب الله عنهم الرجس و طهرهم تطهيراً واللعن على اعدائهم اجمعين.

أما بعد روى عن اميرالمؤمنين عليه افضل صلوات المصلين:

وَأَعْلَمُوا أَنَّ الْقُرْآنَ هُوَ النَّاصِحُ الَّذِي لَا يَغُشُّ، وَ الْهَادِي الَّذِي لَا يُضِلُّ،
وَ الْمُحَدِّثُ الَّذِي لَا يَكْذِبُ؛

بدانيد! اين قرآن نصيحت کننده‌ای است که هرگز کسی را فریب نمی‌دهد،
وهدایت‌گریست که هیچ‌گاه کسی را گمراه نمی‌سازد و سخن‌گویی است که
هرگز دروغ نمی‌گوید.

وَ مَا جَالَسَ هَذَا الْقُرْآنَ أَحَدًا إِلَّا قَامَ عَنْهُ بِزِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ: زِيَادَةٌ فِي هُدًى،
أَوْ نُقْصَانٍ مِنْ عَمَى! ١

هیچ کس در کنار این قرآن ننشسته جز اینکه از کنار آن بازاده یا نقصانی
برخاسته، زیادتى در هدایت یا نقصانی از کوردلى و جهالت.

روشن است که هر یک از سوره‌های قرآن کریم (بلکه آیات آن) دارای ویژگی‌های
متعدد و متفاوتی است که در دیگر آیات و سوراقت نشود؛ در این بین، سوره مبارکه
فتح مشتمل بر لطائف و خصائصى است، لذا پیامبر اکرم ﷺ در وصف آن فرمود:

لَقَدْ نَزَّلْتُ عَلَيَّ آيَةً هِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.^۱

این سوره گنجینه‌ای از مفاهیم و مصادیق ارزشمند و والای انسانی است که
بر تارک قرآن مجید می‌درخشد.

فتح مفتاحی است به بوستان مستور قلب همه آنان که اسلام چون راتحه‌ای
دل‌انگیز بر سويدای جانشان می‌نشیند.

فتح صدایی رسا و وعده به حق الهی است، بشارت به ظفر و انتصار، و ندای
آمزش گناهان شیعیان ﴿لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ﴾^۲ و این نهایت
تکریم وجود مبارک حضرت ختمی مرتبت از ناحیه خداوند متعال - جلت عظمته -
است؛ که به یمن وجود حضرتش ذنوب امتش را مورد آمرزش و مغفرت قرار داده،
بلکه اکتفا به این ننماید و فزون بر آن، ذنوب امت را منسوب به آن حضرت فرموده،^۳
به این معنا که هر چه لطف و رحمت و مغفرت از ناحیه پروردگار است همه و همه به
برکت و یمن وجود مبارکش که منشا تمامی خیرات و عنایات و برکات نازل بر
ماسوی الله ازلاً و ابداً بوده، محقق می‌گردد.

فتح مُهری است بر بلندای جهان، تا آن زمان که در کائنات نفسی بر می‌آید و حیات

۱. تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۷؛ تفسیر کنز الدقائق، ج ۱۲، ص ۲۶۴. ترجمه: آیه‌ای بر من نازل شد که در

نزد من از دنیا و هر آنچه در آن است، محبوب تر است.

۲. سوره فتح، آیه ۲. « تا خداوند بپوشاند برای تو پیامد اعمال گذشته و آینده‌ات را».

۳. مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۶۸؛ الکشف و البیان، ج ۹، ص ۴۲؛ المحرر الوجیز، ج ۵، ص ۱۳۶.

جاری است؛ ایمان بر شرک، اسلام بر کفر، دینداری و تدین بر بی‌ایمانی و ضلالت غالب و پیروز است.

فتح ندایی است در روح و جان انسان مؤمن، که در هنگام غلبه و استیلاء بر خویش غره نشود و بداند که این خدای متعال است که راه را می‌گشاید و پیروزی و نصرت را روزی می‌فرماید، ضمیر «نا» در انا فتحنا بیانگر حکومت و همراهی و شراکت الهی است که انسان را از تاریکی‌های غرور و خودبینی بیرون می‌آورد.

در تفسیر این سوره گرانسنگ و پر رمز و راز بر آن بوده‌ایم تا به چراغی که از نور آیات الهی و روایات وارده معصومین علیهم‌السلام بر ساخته‌ایم، چهار گوشه‌ی این سوره و زوایای مختلف آن را به قدر وسع خویش روشن سازیم تا شاید توشه‌ای گردد برای لحظات سخت و دشوار گذار از گذر قیامت، باشد که مقبول دیدگان بزرگان بنده نواز افتد و این کمترین را از تحف تذکار خویش محروم نفرمایند.

امید آنکه شرح لطائف و ظرایف مکنون در این سوره مبارکه، مقبول درگاه حضرت بقیة الله الاعظم - ارواح العالمین له الفداء و عجل الله تعالی فرجه الشریف - که واسطه تمام فیض بر خلق است واقع گردد که ﴿و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت و الیه انیب﴾^۱

پروردگارا! به فضل و رحمت سلف صالح و علی‌الخصوص مرحوم والد، آیت الله حاج شیخ محمد رضا مهدوی دامغانی و جدّ ماجد، آیت الله العظمی دامغانی را از برکات و هدایای گرانسنگ فتح مستفیض فرما و ما را نیز به کرم عمّ و فضل جمّ خویش از تحف بی‌بدیل فتح بهره‌مندگردان و بر خوان گسترده آیات ربانی اش نازل بفرما.

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَأَخِرُ دَعْوَانَا أَنْ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

قم المقدسه، صفرالخير ۱۴۴۳ هـ.

علی مهدوی دامغانی - عفی عنه و عن والديه -

۱. سوره هود، آیه ۸۸. و توفیقم فقط به یاری خداوند است، بر او توکل کردم و به سوی او بازمی‌گردم.